

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

336.7:338](497.5)

*Prof. dr. sc. Ivo Perišin***LAGADSKA AKADEMIJA I NJEZINI NASLJEDNICI****Nekoliko elementarnih zapažanja o manjkavostima naših ekonomskih istraživanja****ACADEMY OF LAGADO AND ITS HEIRS****A Few Basic Observations On the Shortcomings of Our Economic Research****1. UVODNA NAPOMENA**

Pretpostavljam da čitateljima ovog mog priloga nije ni na kraj pameti da se zanosim besmislenom idejom opisivanja te Lagadske akademije koju je već davno prezentirao Jonathan Swift u knjizi *Gulliverova putovanja*. Moja nakana je da podsjetim naše ekonomiste na onaj, kako mi se čini, ne osobito poznat dio Swiftovog teksta koji nas svojom izrazitom ironijom i aluzijom može natjerati na razmišljanje o uzrocima i te naše nemoći dolaska do pouzdanih i primjenljivih ekonomsko političkih zaključaka. Ipak se plašim da ni ta moja, ne osobito pretenciozna nakana, neće biti dobrohotno prihvaćena od nemalog broja onih kojima je namijenjena. Poseban razlog tome je činjenica da su u mom tekstu i to od polaznog značenja, zadržane aluzije koje bi mogle biti shvaćene kao rugalice upućene nekim našim ekonomsko političkim ljekarnicima i terapeutima koji, priznati im se mora, svoje zaključke ne sisaju iz malog prsta, nego ih izvode na osnovu fundiranih teorijskih osnova, pa su upravo zbog toga uvjereni da tim svojim istraživanjima kreiraju bogom dane, spasonosne terapijske zahvate kojima bi se teško bolesno i gotovo nepokretno hrvatsko gospodarstvo pokrenulo u visine dostojne naziva znanstvene uzoritosti. Bezgranično zaljubljeni u te svoje kreacije postaju potpuno onesposobljeni da dobronamjerno prihvate i najumjerenije opaske, pa stoga i ne zapažaju da te njihove konstrukcije nisu ništa drugo do usmrđeni mućak u pravilu umotan znanstvenom terminologijom koja po mnogo čemu nalikuje na zavodljivu pjevačku koloraturu. Čudesno je da se tom, uvjetno rečeno, koloraturom služe i priznati znanstvenici, a da toga nisu ni svjesni. Primjera za to ima napretek, a po mojoj prosudbi impresivan slučaj susreo sam kad je jedan istaknuti član jedne naše Vlade pred velikim skupom istaknutih ekonomista izjavio da se politika koju zastupa ta Vlada utemeljuje na poznatom Harrod Domarovom modelu. To je izjavio iako konkretna hrvatska gospodarska scena nikakve veze nije mogla imati s tim načelnim teorijskim modelom, a svodila se na pokušaj krpanja bezbrojnih rupa izazvanih devastacijom koju je izazvala

prethodno provođena privatizacija koja je za sobom ostavila golemu nezaposlenost, obezglavljenost bankarstvo i industrijsko rasulo.

Za razumijevanje te naše tragikomedije poučan je Gulliverov obilazak katedarskih kubitola Lagadske akademije i u mnogočemu poučniji od prekapanja naših takmičarskih skladišta objavljenih i neobjavljenih mudrolija, čiji se autori skandaliziraju kako to da ih državni upravljači ne koriste, a da se pri tom i ne zamisle što bi se dogodilo kad bi Vlada pokušala primijeniti sve te mudrosti. Cjelokupna svjetska praksa pokazuje nam da svaka vlada bez obzira koliko joj politika bila uspješna, samo jednim uhom sluša što se sve priča i njoj savjetuje dok u praksi pokušava provoditi neku strategiju koju je sama izabrala. Sve se svodi na to koliko joj je strategija dobro zamišljena i da li se ona dosljedno provodi.

Moje aluzije, što se nas ekonomista tiče, pa ma koliko izgledale pesimističke, pa i netolerantne ipak su daleko od toga. One su, uz određene pretpostavke optimistične, ukoliko se uvaži da je za ostvarenje pravih rješenja potrebno strpljenja i vremena iskorištenog za smireno razmišljanje i dijalog obdaren uvažavanjem. Osnovni smisao i sadržaj ovog teksta u nikojem slučaju nije kritika nego pokušaj razmišljanja o složenim problemima koji nas satiru, a koji kao takvi zahtijevaju svestrana i mukotrpna istraživanja koja po mnogočemu nalikuju na pometačinu bezbroja malih i velikih propusta i to kako u sferi makro, tako i mikro politike. Čarobnih rješenja poznato je da nema, osim u pričama za malu djecu. Pretpostavljam da više nitko ne očekuje da bi tim pretragama mogli negdje na teritoriju Hrvatske pronaći skriveno blago cara Salomona i kraljice od Sabe. Stoga, **osnovni smisao ovog priloga nije u prekapanju, nego je to pokušaj dokazivanja najznačajnijih slabosti ekonomske misli koja je dobrim djelom nekorisna za ekonomsko političku praksu. Pometačina naših konkretnih problema za ovaj je tekst tek od usputnog značenja, ali je od značenja kao argumentacija koja potvrđuje osnovnu tezu.**

Istaknuti glavni smisao i sadržaj ovog priloga nosi sa sobom i neke opasnosti, a glavna je da pisanjem ovog teksta ne nagazim na neku čegrtu pa ću zbog toga neke misli izostaviti, s tim da ću se što je više moguće osloniti na snažna pleća J.Swifta.

2. TEMELJNA PORUKA GULIVEROVOG VIDENJA

U moje đачko doba, mi smo kao dječaci mnogo čitali. Bila je to navika, a ne školnička prisila. Može biti da griješim, ali danas i već podosta vremena to nije slučaj. Poznat mi je veliki broj onih iz redova novije generacije koji nisu pročitali *Gulliverova putovanja* što je za moju generaciju nepojmljivo. Ali da priznam, naša pažnja bila je usredotočena na ona poglavlja iz te lektire koja su našu dječaćku maštu snažno razgaljivala, a da nismo bili u stanju ni naslutiti satiru koja se tu krije. Tako na primjer, naš interes koncentrirao se na Lilliput u kojem je Gulliver div prema tamošnjim ljudima visokim svega petnaestak centimetara, kao i na stanovnike Brobdinagda čiji su stanovnici visoki poput crkvenih zvonika, a da nam je tekst o kontinentu s glavnim gradom Lagadom sadržajno izmicao kao neinteresantan, a upravo tu je najsnažniji žalac Swiftove aluzije, pa i ironije na najuglednije mislioece onog vremena. Tek mnogo kasnije, a na osnovu konkretnih, suvremenih, osobnih doživljavanja počeli smo izvoditi neke paralele sa Switovim rugalicama o velikim znanstvenicima koji mudruju u svojim kabinetima Lagadske akademije. Neću sada ovdje nabrajati sve primjere koji su tu navedeni, ali nije dvojbeno da se sličnih primjera može i danas i kod nas pronaći. Suštinski oni su uza sve razlike istoznačni. I ti naši, po pretenzijama visoko znanstveni primjeri takvi su da zaslužuju izrugivanje prvenstveno zbog

nevjerojatne uobraženosti koja je bar kod nas kao troskot toliko raširena da onemogućuje plodonosno iskorištavanje i najboljeg tla. Tu tvrdnju ne osporava ni činjenica što im polazište najčešće nije bez osnova nego obratno, ukotvljeno u neku, kao što je već izneseno, priznatu teorijsku osnovu.

Pretpostavljam da neće biti na odmet navesti nekoliko primjera o istraživačima Lagadske akademije. Kao prvo navesti ću primjer istraživača koji se, već osam godina, bavi mišlju kako će izvući sunčane zrake iz krastavaca, i to tako što će za nepogodna ljeta koristiti prethodno hermetički zatvorene krastavčeve bodice da zagrijavaju zrak i tako opskrbljuju vrtove sunčanim svjetlom. Pitam se zar se i kod nas već desetak godina ne predlaže pokrenuti snažne izvozne tokove, a uz to smanjiti nezaposlenost i to bez inflacijskih udara i to samo tako da gotovo hermetički blokirani valutni tečaj naše valute depreciramo do mjere koja bi izvoz učinila rentabilnim, a uvoz cjenovno neatraktivnim. Ispričavam se na mom pojednostavljenju te zamisli, iako je nedvojbeno da se u toj zamisli kriju značajna zanemarivanja, prvenstveno o tome što mi s razlogom mnogošto uvozimo, a da se kad je riječ o izvozu i ne zapitamo koji su to naši potencijalni izvozni proizvodi, koje smo u stanju obilnije, rentabilno izvoziti, a to znači da se ne vodi računa o tome da niti jedna makroekonomska veličina, pa tako uvoz i izvoz, sama po sebi nema neko značenje ukoliko se temeljito ne istraži što se krije u njenoj pozadini i što ju determinira. Ne bi se moglo reći da sve to bar načelno nije poznato našim uglednim pobornicima deprecijacije koji je tretiraju kao remorker koji za sobom pokreće i snažno vuče cjelokupnu ekonomiju. Ipak, čudno je da se na sva upozorenja na tu međuzavisnost i ne osvrću. Štoviše, skandaliziraju se na fundirana obrazloženja da je potreban oprez kad se pledira za poticanje izvoza po svaku cijenu, a isto tako za rigorozne mjere ograničavanja uvoza u jednoj malojoj, uveznoj zavisnoj zemlji, pa uz ostalo, slobodan sam reći, propagira ona jalova parola “kupujte hrvatsko”. Navedenim ni na kraj pameti nemam negirati činjenicu da je tečaj kune precijenjen, a to me ipak ne ograničava da ukažem na neke pogubne posljedice devalvacije kakvu kod nas neki predlažu. Te posljedice manje više su poznate te o njima ne bih ovdje tratio prostor. Neusporedivo značajnije od toga je pitanje da li je glavni problem naše nekonkurentnosti u tečaju ili je taj problem povezan sa mnoštvom drugih čimbenika koji uslovljavaju tu našu izvoznu nesposobnost, a među te, u svakom slučaju spada naša tehnološka zaostalost, loša organizacija i previsoka za naše prilike javna potrošnja, a u svakom pogledu i naša nedovoljna obrazovanost, neinventivnost i očekivanja milodara. A sve te faktore eksplicitno je naveo glavni prezentator ovogodišnjih privrednih očekivanja koje je objavio Privredni Vjesnik. Premda i on na drugim mjestima u tekstu, prenatlažava ulogu tečaja, pa bih mu kao svom starom prijatelju postavio pitanje - što je po njemu prvo koka ili jaje.

Ali da sad ovdje ne širim temu na koju ćemo se morati vratiti iznijet ćemo još neke primjere istraživačkih mudrolija iz Lagadske akademije.

Uz malo pojednostavljenja moglo bi se navesti primjer “darovitog graditelja” koji je smislio novu metodu za građenje kuća i to tako da se one otpočinu graditi od krova umjesto od temelja što je kod nas široko primjenjivana ekonomsko politička praksa koja, kao što ćemo pokušati elaborirati u ovom tekstu, činjenično dokazuje da se time povećava gospodarski nered. U tom neredu, obilat prostor nalaze sve brojniji tražitelji državne pomoći i lako dohvatljivih monetarnih, valutnih i fiskalnih regula u kakve je svojevremeno spadao zahtjev za liberalnijom novčanom emisijom kao lijekom protiv široko rasprostranjene nelikvidnosti iza koje se krio lopovluk i nered u plaćanjima, a sve do danas traži kruha bez rada pa u potpuni zaborav potiskuje potrebu racionalizacije i restrukturiranja koja je, postala parola bez ikakvog konkretnog sadržaja. Moram ovdje priznati da sam i ja, uz

određene ograde, svojevremeno smatrao da je u našim poslijeratnim prilikama bila potrebna ekspanzivnija monetarna politika, pa sam s tim u vezi ukazivao na primjer Njemačke nakon dolaska Hitlera na vlast, ali sam se relativno brzo razbudio i uvidio da se time kod nas ništa korisnog ne bi napravilo nego obratno, razjarilo onaj nered kojeg su pojedinci, ali za sebe osobno, obilato iskoristili.

Od tog monetarističkog stava ne razlikuje se mnogo, ni zahtjev za liberalnijim odnosom prema zaduživanju u inozemstvu, koje je, po nekim prosudbama, kompenzacija za manjak novca, koji, kako neki tumače, za razliku od monetarne ekspanzije, ne izaziva inflaciju koja praktički znači guranje ruku u svačiji džep. Tvrdi tako, da ovo zaduženje neće pasti na pleća stanovništva jer će se ti krediti vratiti iz budućih prinosa ostvarenih uz pomoć inozaduženja. Nema tu ni u primisli analize efekata tog zaduživanja koje je mnogo toga razrovalo u toj našoj već ionako razrovanoj ekonomiji, a u svakom slučaju doprinijelo ekspanziji uvoza i slabljenju našeg ionako slabishnog izvoza. I danas, kao i nekada u ondašnjoj Jugoslaviji, nikada nije izvršeno razgraničenje između devalvacija, inflacijskih posljedica i zaduživanja u inozemstvu. Zanašamo se da će sve to, jednom biti usklađeno, kad se dovoljno razvijemo. U tim stavovima nema ni pokušaja da se raskrije i aktiviraju naš vlastiti potencijali koji su sadržani u financijskoj aktivnosti naših financijskih institucija, a koja kao da je darovana, leži u stranim bankama koje nam onda iz tih sredstava odobravaju skupe kredite. O štednji stanovništva koja je već decenijama sprtljana u inozemstvu ili pak uspavano drijema u bankama i slamaricama, a da je se nije ni pokušalo aktivirati na nekom, posebno obligacijskom tržištu.

U primislima, bar danas sve je očitiije da se tretiramo kao da smo Amerika koja eto sebi dopušta veliki proračunski deficit i deficit tekuće bilance plaćanja i na tome osigurava svoju ekonomsku supremaciju, a za sve to daje kojekakva objašnjenja koja mi gutamo kao najkvalitetniji izraz ekonomske misli ne vodeći računa da se time prikrivaju politički i ekonomski interesi i da te priče, najčešće, nemaju veze sa znanostu jer su obična smicalica ili bolje rečeno laž. Među takve primjera radi mogli bi spomenuti nedavnu izjavu američkog ministra financija Johna Snowa, i to u momentu kad je tečaj eura prema dolaru probio rekordnu razinu od 1,3074, tvrdeći da Bushova administracija i dalje podupire politiku snažnog dolara dodajući svemu tome umotvorinu "da još nikada nitko nije postigao napredak devalvacijom". Pa makoliko bi se s tom tvrdnjom u načelu mogao složiti činjenice govore da i tu postoje iznimke, a jedna od tih iznimaka vidljiva je i na primjeru Amerike koja je, kao nedvojbeno najsnažnija zemlja svijeta u stanju da se s njim poigrava iako i sama od njega ovisi. Sličnu misao izrekao je i predsjednik George W. Bush nakon što je objavljeno da je trgovinski deficit SAD u listopadu dosegao rekordan iznos od 55,5 milijardi dolara najavljujući da će pokrenuti sve kako bi se taj deficit, isto kao i onaj budžetski, smanjio i podržala njegova administracija u održanju politike snažnog dolara.

Ovoj temi mogla bi se pridodati tematika o našoj politici sanacije, a de facto satiranja našeg bankarstva koje nas je stravično koštalo i to ne samo provođenom politikom obeštećenja štetiša, nego još više nasilnim prekidanjem dotadašnjih njihovih veza s njihovom gospodarskom klijentelom koja se nalazila u žalosnim prilikama i ostala bez ikakve pomoći, pa se redom krenulo u likvidacije i kojekakve sanacije s čime je provedena jedna do zla boga štetna dezindustrializacija s pratećom nezaposlenošću radno sposobnog stanovništva. Ali to je tema koja zasluuže posebnu pažnju pa se u to nećemo ovdje upuštati ostavljajući to za posebno opširnije razmatranje u narednom tekstu.

U nastavku Swiftovih primjera moglo bi se navesti i onaj kako će se zemlja orati svijnjama i tako uštedjeti trošak za plugove, stoku i rad, pa i gnojivo, što nas navodi na razmiš-

ljanje o stanju u našoj poljoprivredi i našem tržištu, na kojem je sve veće učešće inozemnih poljoprivrednih proizvoda, što je uz sve ostalo, posljedica totalne dezorganizacije cjelokupnog kompleksa poljoprivrede i ribarstva, zbog čega mi nekakvih posebnih šansi i nemamo da bi se upustili u takmičenje s inozemnim producentima i izvoznicima, a za ostvarenje nekakve šanse trebat će nam mnogo vremena, mnogo upornosti i znanja kojeg ja ne naslućujem ni u najoptimističnijem vidiku. Uostalom, tako je kod nas posvuda i to prvenstveno zbog toga što se kod nas zanemaruje kompleksan gospodarski, pa i politički vrtlog, u kojem se može snaći samo znanost neopterećena teorijskim shemama i modelima, a uvažava da se u svakom segmentu, kao što je svojevremeno istaknuo znanstvenik Miroslav Radman, radi o širokoj lepezi sastavnica, odrednica i silnica i bezbroju njihovih katarzi i vitalnih izbojaka gdje sve prodire kroz sve i prožima se. Jedino tako, fokus pozornosti može se premjestiti sa egzozemnosti i usmjeriti prema beskrajnom potencijalu međupovezanosti. Istinska dijagnoza stanja bezbroja fakata jedini je put koji nas iz naše babilonske zbrke pojmova može dovesti do izlaza. Od trubakanja u prazno, što je naš slučaj, jerihonske zidine legendarne gluposti neće pasti, niti se srušiti same od sebe.

Metaboličku snagu koja sve generira i dovodi do stalne mutacije mi tek naslućujemo, a bez precizne spoznaje o tim procesima mi ne dospijevamo nadoći ni do počela iz kojeg se razvila konkretna konfiguracija i time došlo do objašnjenja potrebnih poteza i njihovog redosljeda.

Pouke prirodnih znanosti tu bi nam mogle pomoći. Tu je po svemu sudeći ljudski mozak najrepresenzativniji primjer kojeg uz ostalo čini 100 milijardu neurona s brojnim centrima i njihovim međusobnim vezama, s tim da ni jedan centar ne djeluje izolirano, a ništa od tog čuda nije stvoreno preko noći nego mutacijama, rekombinacijama, endosimbiozom i tzv. bočnim prijenosom gena iz jedne stanice u drugu što je na zadivljujući način objasnio akademik Davide u tezama za svoje izlaganje *O evoluciji stanice*, održano u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti 16. listopada 2001. godine.

3. NEIZBJEŽNOST TEMELJITE PRETRAGE

Zasićeni smo brojnošću simpozija, savjetovanja i pojedinačnih analitičkih priloga o našim gospodarskim problemima, pa uz ostalo i onim mojim prethodno navedenim savjetima za koje bih rekao da su manje više opće poznati, ali i pored toga oni se kao nekakve mudrolije stalno zanemaruju. Upravo zbog tog zanemarivanja uporno ostajem pri tvrdnji da su neraskriti živčani čvorovi, na koje sam već u prethodnom tekstu, skrenuo pažnju od bitnog značenja za ekonomiju i ekonomsku politiku. Čvrsto uporište tog mog stajališta nalazim u činjenici da suprotno tome glavnina naših ekonomista, a isto tako i političara, u svojoj zanesenosti teorijskim shemama i modelima, a de facto amaterski – naivno sagledava samo ono površno, što je tek na prvi pogled logično neupućenima. Tu je izvorište te banalne ekonomske politike i vjerovanja da se tako stvara ozračje koje automatski u red dovodi sve one dubinske tektonske sile koje kroje sudbinu gospodarstva, premda se tu radi o uskomešanoj cjelini koja je plod, međudjelovanja svih sastavnica i jednog kaosa strukture. Uostalom, na taj problem kaosa strukture, po mojoj ocjeni, najpotpunije ukazao je profesor Nikola Visković kad je u jednom intervjuu posebno istaknuo: “Kod nas kao da nije osviješteno da se nalazimo na takvim ruševinama ekonomije, moralnosti i politike da nam treba još dosta godina da stignemo do civilizirane razine sadašnje Češke ili Poljske.” A mi i na to zaboravljamo zanašajući se da mi nismo, još uvijek, jedna zaostala zemlja koja je

samo u jednom periodu liberalizacije izgledala od njih neusporedivo naprednija jer su, za razliku od nas, živjeli pod čizmom staljinizma, iako su u svemu ostalom, bile od nas civiliziranije. Taj civilizacijski jaz mi ni izdaleka nismo prevladali što se danas itekako dobro može sagledati u svim segmentima ekonomije u najširem smislu te riječi i to kako u njenoj zaostalosti, tako i nezrelosti u razvitku pravne države i demokracije, birokraciji i nacionalističkoj histeriji koja, kako kaže profesor Visković, ima osobine balkanske hajdučije. I kad ističemo da tek kad sve veličine i odnose pretražimo, pa ih temeljito usporedimo, tek tad se možemo pozabaviti cjelinom ne zaboravljajući i ono netom izneseno o našoj zaostalosti, s tim da je potrebno izmijeniti cjelokupnu našu financijsku i ekonomsku arhitekturu, a zbog toga i naše stavove jer bez toga nećemo biti u stanju da se izvučemo iz ruševina ekonomije, moralnosti i politike i dospijemo na civilizacijsku razinu koja bi omogućavala kvalitetan razvoj, pa s tim i veću stopu zaposlenosti, bolje korištenje svih nacionalnih resursa, obimniji izvoz, a na minimum skresala sve neracionalnosti koje su još danas glavna karakteristika naših prilika.

U svezi s navedenim moram, bez imalo lažne skromnosti priznati da ni izdaleka nisam u stanju pobrojati Savo mnoštvo čimbenika koji naše stanje, pa ni ekonomsku politiku determiniraju iako imam uvid u popriličan broj zabrinjavajućih primjera o stanju u našem gospodarstvu i neshvatljivim potezima naše ekonomske politike. Pri tome moram naglasiti da se u tom pregledu koji ni izdaleka nije cjelovit, oslanjam na neka analitička zapažanja koja nisu široko prihvaćena. Naime, kod nas još i danas prevladava stav koji, kad je riječ o našoj vanjskotrgovinskoj strategiji, pledira za poticanjem izvoza pri čemu se uopće ne upozorava, na ona već dovoljno ovdje istaknuta upozorenja da je i to, kao i sve ostalo, prekompleksno dok, bar tako izgleda, mi nemamo vremena, a ni dovoljno znanja da se upustimo u razmišljanje o brojnim čimbenicima koji su tu skriveni, iako je samo na osnovu tog uvida moguće generirati zadovoljavajući efekt što se snažno odražava na cjelinu.

U tom pogledu, posebno bih naglasio stavove Dubravka Mihaljeka, višeg ekonomskog savjetnika u Banci za međunarodna plaćanja u Baselu koji tvrdi da valutni tečaj nema tako veliku ulogu u stimuliranju izvoza kako se to kod nas misli. Stoga i ne spominjući opasne lančane reakcije deprecijacije, o kojima na našu sreću vodi brigu Narodna banka, a koju se ne bi moglo pohvaliti da tu brigu podržava sofisticiranim mjerama novčane politike, Dubravko Mihaljek se zalaže za jačanje konkurentne sposobnosti cjelokupnog gospodarstva, umjesto poticanja izvoza. Ostavljajući za sada temu o politici Narodne banke na što ćemo se osvrnuti kasnije, Mihaljek, iako u tome nije usamljen, ukazuje dakle, da **mi trebamo jačati konkurentnu sposobnost cijelog gospodarstva**, i to, kako on naglašava, tzv. horizontalnim mjerama koje koriste svim tvrtkama, a ne samo odabranim izvoznicima. S tim svojim stavom kojeg on elaborira na primjerima, kao da je dirnuo u osinjak. No mi, međutim, kao da nemamo vremena, ni volje da se upustimo u razmišljanje o tome kako ojačati konkurentnu sposobnost cjelokupnog gospodarstva, iako je evidentno da nam je, uz malobrojne iznimke, cjelokupno gospodarstvo konkurentno nesposobno. Vjerujem da je to manje više poznato svim našim ekonomistima, ali, nažalost, kako ojačati konkurentnu sposobnost cjelokupnog gospodarstva kada je to prekomplikirano, pa se stoga laćaju onih jednostavnih, lako dostupnih rješenja i tako tapkamo u nemoći da bilo što pokrenemo. Između ostalog, mi ne znamo što učiniti s brodogradnjom, aluminijskom industrijom, velikim projektom transporta nafte, pa ni sa Elektro kontaktom tim našim uglednim izvoznikom. Bez znanstvenih studija sve ostaje otvoreno i prepušteno staračkoj sudbini, a snaženje naše konkurentne sposobnosti ostaje gola fraza.

Očigledno je da se, međuostalim, oslanjam i na spoznaje prirodnih znanosti od kojih su neke već spominjane, a sad bi ovdje spomenuo i nanografiju koja se temelji na poznavanju i kontroli beskraj malih veličina koje se mjere nanometrom, s mjernom jedinicom jednako milijarditim dijelom metra koji je osamdeset tisuća puta tanji od ljudske vlasi. Spominjem i to jer se i otuda mogu izvući gospodarski, društveni i etički izazovi koji su golemi, a nisu mana koja nam pada s neba. Naime, nema gospodarskog odnosa koji pa ma koliko izgledao beznačajan koji se može zanemariti ukoliko ga se uklopi u cjelinu. Tako naprimjer, za veliko poduzeće prividno nema velikog značenja što je otvorilo niz prodavaonica i za to uložilo znatna sredstva, pa ih nakon kratkog vremena zatvorilo, nastavljajući i dalje snositi ne male troškove za njihovo održanje zatvorenim. U poduzeću relativno značajne dobiti to se tobože i ne primjećuje, ali kad se sve to zbroti, gubitak za nacionalno gospodarstvo ne može ispariti. Sličnih primjera ima na pretek u svim sferama našeg gospodarstva, a svi oni zajedno čine veliku stavku koja umanjuje njegovu konkurentsku sposobnost. I to je naša boljka koju i ne vidimo iako o njoj pričamo, pa je i nesvjesni njenog značenja brzinski, bez razmišljanja, utopimo u neke veličine za koje smatramo da su od kardinalnog značenja, zanemarujući da su i ove tek izraz svega onog što smo podcijenili i zaboravili. Neumjesno bi bilo da se ovdje nabrajaju bezbrojni primjeri naše nesposobnosti i neorganiziranosti, ali onaj nedavno, u tisku spomenut navod da će uvoz poljoprivrednih proizvoda 2004. g., iznositi 1,4 milijarde dolara, prisjetio me jednog davno pročitano teksta o malenom selu koje je životarilo u venecijanskoj laguni preživljavajući od ribolova da bi tijekom relativno nedugačkog perioda ono postalo grad sa snažnom ribarskom flotom koja je znatno veća od cjelokupne hrvatske flote koja je zahirila, ostala jadna i nevoljna i potpuno neorganizirana iako joj je bogato ribolovno područje na dohvat ruke. Međutim, tamošnji ribari nemaju problema ni s tržištem, a ni sa raznovrsnim servisima koji ih opslužuju. Primjer navodim samo zbog razmišljanja o nama i njima. Sve to zajedno, samo su primjeri našeg imobilizma i naše navike na kuknjavu.

Ujedno, sve to je izraz potpune zakržljalosti našeg financijskog metabolizma što se moralo katastrofalno odraziti na naš gospodarski razvitak i to od samog početka naše tobožnje tranzicije. To je u potpunosti u zapećak potisnulo proces restrukturiranja podvođeci pod taj pojam onu već spomenutu hajdučiju koja je onemogućila proces etički utemeljene negocijabilnosti koja je trebala omogućiti da se iz sastavnica svakog, pa i onog najbolesnijeg skupa kreiraju nove plodotvornije kombinacije. U krajnjoj liniji artificijelna inteligencija, kao izraz iskustva dokazala je skrivene mogućnosti kombinacije oblika i materijala što je na ovom prostoru ekonomije trebala biti funkcija financijskog metabolizma jer upravo on, kao izraz financijskog mehanizma, složena je kompozicija međusobno povezanih elemenata u kojoj kretanje jednog elementa, neposredno i posredno, utječe na druge, s čime se ostvaruje gibanje i učinak novo konstruirane kompozicije. Na osnovu toga ja sam već davno izveo zaključak da financijski mehanizam ukoliko nije defektan, ima neke osobine vegetabilnog, pa i cerebrospinalnog živčanog sustava čija je osobina autoregulacija i međusobna koordinacija bitnih funkcija živih organizama. Otuda je slijedio moj zaključak da nedjelotvornost financijskog mehanizma onemogućava efikasno financijsko adaptiranje, a time i upravljanje likvidnošću, a to onemogućuje rentabilno poslovanje i uspješnu proširenu reprodukciju. Sve to dokazuje naša stvarnost koja je k tome obogaćivana mnoštvom krivih poteza. Među te blago rečeno krive poteze na prvo mjesto stavio bih luđačku politiku uništavanja razgranate mreže našeg istina ne osobito kvalitetnog bankarstva u prilikama one već spomenute hajdučije i kad se gotovo ni u korijenu nisu razvili instrumenti financijskog tržišta, a još uvijek postojeći ostaci zamašne štednje, i to uglavnom u devizama, rastjerani u strahu od nevjerice u stabilnost banaka. U širokom prostoru naših glavinjanja jedan ilustra-

tivan primjer mogli smo nedavno zapaziti. Tako na primjer, u članku u *Jutarnjem listu*, 26. studenog, jedan od brojnih viceguvernera Narodne Banke mudrija o hedgingu kao uzročniku velikih gubitaka naše brodogradnje koja se nije uz pomoć tog instrumenta zaštitila od pada vrijednosti dolara, a da pri tome zaboravlja da se kod nas o tom instrumentariju malo zna i to više tek u smislu pojmovnika za kojeg se još uvijek traži neki prikladan hrvatski termin što je usput da se spomene jalov posao od čega su odustali posvuda u svijetu, pa je hedging postao internacionalizirani pojam. Uostalom, poznato je da velike svjetske firme za te operacije koriste usluge specijaliziranih konzultanata iako i same imaju svoje zaposlenike-eksperte. Uz navedeno, mogao bih zlobno spomenuti i pitanje zašto je taj skup mudraca iz Narodne banke do sada šutio i zašto tu privredu o tome nije pravovremeno podučio kao, što isto tako, tu poduku nisu proširile ni naše najveće financijske institucije. Odgovor je jednostavan jer ni same o tome nisu ništa znale i još uvijek su na nivou početnice koja im još ni izdaleka ne pruža dovoljno znanja da bi se mogli upustiti u praksu hedgevanja koja je izrazito područje rizika, pa i opsjenara. I na kraju spomenuti treba i to da se problematika brodogradnje ne svodi samo na prodajnu cijenu broda nego jednako tako i na čitav sklop uvoznih proizvoda koje ona nabavlja i plaća u eurima, a sve to uključiti u računicu hedginga nije ni malo jednostavan posao. Zbog toga se kod nas bez razloga osnivaju brojne agencije, ali na hedging kompaniju nitko i ne pomišlja osim možda nekog pojedinca koji i na tome može omastiti brk pa se skriti u inozemstvu ili u zavjetrini naše vrlog sudstva i tužilaštva. Uostalom nije dvojbeno da će računi za školarinu hedgevanja biti ogromni. Navedenim usputnim opservacijama o hedgingu ni malo ne umanjujem njegovo značenje u osiguranju od rizika promjene cijena nego samo ukazujem da je za njegovu primjenu potrebno znanja, a isto tako i sustav kvalificiranih posredničkih i garancijskih institucija.

Pretpostavljam da već iz prethodnih naznaka mora biti jasno da svaki oblik neodgovornosti vrlo brzo dolazi na naplatu i postaje vidljiv ako nigdje drugdje, a ono u državnom proračunu koji kod nas "hrani" staru, nesuvremenu Hrvatsku. Pričali mi što nam padne napamet, taj naš proračun za 2005. godinu dvostruko je veći nego što je bio 1998. godine. Zbog svega toga što je tek dodirnuto, mi smo sve zaduženiji i sve izvezno nesposobniji, a to je tragedija čiju dramatičnost, uz sve ostalo, pripremili smo potpunim slamanjem glavne financijske poluge što smo prikrili velikim trabunjanjem o burzi, agenciji za osiguranje depozita i de facto zabranom da se o politici sanacije ili bolje rečeno likvidacije banaka uopće raspravlja.

4. UNIŠTAVANJE GLAVNE FINANCIJSKE POLUGE

Nedvojbeno smo prekrasna zemlja obilno bogata prirodnim ljepotama, ali mi smo, što i nije posebno važno, ipak jedna vrlo malena zemlja nalik na orahovu ljusku na uzburkatom moru, a što je neusporedivo važnije, mi smo još uvijek politički i ekonomski razdrta i posebno zaostala zemlja. K tome mi smo zemlja bez fundiranih strateških zamisli, a sve to se mora imati na umu kad se raspravlja o tome što da se radi u ovom ludom vremenu u kojem su se svi odnosi do krajnosti ispreturali, a svjetska privreda više ne funkcionira po starim, nekad oblikovanim tekstovima i shemama. Ne pretendiram da ovdje opisujem tu novu sliku svijeta, ali ipak bar neke konture moram spomenuti. Tako na primjer SAD su nedvojbeno prva svjetska sila i Sjedinjene države, za to nema dvojbe, drmaju svijetom, ali ipak i one su ukliještene, između te svoje moći i zavisnosti. Kakav li je pravi odnos snaga u

tim klijestama mi to i ne znamo, pa kupujemo ona tumačenja koja nam prodaju Amerikanci što se najbolje vidi kad najodgovorniji čelnici tamošnje administracije govore o deficitu njihove trgovinske i tekuće platna bilance, enormnoj zavisnosti od priliva inokapitala koji već doseže dvije milijarde dolara dnevno, a zatim i o politici valutnog tečaja i kamatne stope koja je već dugo negativna što naši ekonomisti svojevremeno nisu mogli nikako shvatiti. I u toj situaciji pričaju koješta pa i o tome da je toj zemlji potrebna devalvacija od tridesetak posto, a k tome još mnogošto što je gotovo neostvarivo - povećanje domaće štednje, smanjenje ekscesivne potrošnje, pa i povećanje kamatne stope koje bi odmah za sobom izazvalo nove probleme, prvenstveno na gospodarski rast i na enormno američko hipotekarno tržište, a da je pri tome još uvijek otvoren problem zdravstvenog i mirovinskog osiguranja. Međutim, uza sve te probleme mora se imati u vidu nesagledive mogućnosti te zemlje koja je zemlja rezervne valute i kao takva ima mogućnost korištenja tih sredstava za financiranje svoje ekonomske supremacije i to tako da sredstva na koja plaća malenu kamatu upotrebljava za financiranje svijeta uz kamatu koja je neusporedivo veća od one koju za ta sredstva plaća. Tako na primjer, stranci drže blizu 2.000 milijardi dolara američkih trezorskih vrijednosnica s čime Amerikanci uspijevaju velike državne rashode održavati relativno niskim, pa na osnovu toga olako financirati sve svoje vanjskotrgovinske inicijative po čitavom svijetu. O kakvoj se prednosti tu radi može se zaključiti da SAD još i danas i pored pokušaja bijega iz dolara u sebe uvlače 80 % svjetske dostupne štednje koja najvećim dijelom potiče iz Japana i Kine, pri čemu se ova potonja sve više oslanja na uvoz iz Amerike da bi zatim, ostavljajući po strani pitanje koliko su kineska investicijska ulaganja razumna, preradom na osnovu jeftine radne snage to izvozila po svijetu. A ta kineska uloga u svjetskoj trgovini postala je toliko velika da je u stanju dovesti do velikih poremećaja na svjetskim tržištima. Tvrdi se da Kinezi u toj izveznoj euforiji uspijevaju, jer tečaj svoje valute kojega klize usporedo sa dolarom, drže niskim i stoga svoj izvoz vrlo konkurentnim.

Već iz navedenih činjenica o ekonomici i politici SAD i Kine, ne spominjući Japan i druge dalekoistočne tigrove može se zaključiti da se slika svijeta posljednjih desetljeća bitno izmijenila i da svjetska privreda više ne funkcionira po starim, nekad oblikovanim tekstovima pa se postavlja pitanje može li Hrvatska otuda izvući neke pouke. Samo po sebi je jasno da se od svuda mogu izvlačiti korisne pouke, ali u nikojem slučaju pukim kopiranjem bilo kojeg uglednog uzorka i bez sagledavanja mnoštva naših posebnih čimbenika.

Kako i ovom mom otužnom mudrijanju mora doći kraj nastavak svesti će se samo na nekoliko, po mojoj ocjeni, najvažnijih pitanja povezanih sa funkcijama financijske poluge. Nastojat ću biti kratak jer sam o našoj financijskoj poluzi već podosta napisao u podugačkom periodu mog neposrednog bavljenja bankarstvom, a isto tako jer su neki elementi ovog sadržaja već u tekstu dotaknuti, napominjući da se nigdje ne radi o blagu cara Salomona nego o mnoštvu negdje malih, a negdje nešto većih neiskorištenih ili upropaštenih sredstva različitog kvaliteta koji se ne mogu zbrajati, a svi oni zajedno daju efekt koji bi mogao biti značajan da se izvučemo iz jame koju smo sami pod sobom iskopali. Svi ti nalazi uzeti zajedno bili bi za nas kao malu zemlju to blago cara Salomona kojeg već dugo uzaludno tražimo čarobnim potezima pojedinih mjera ekonomske politike.

Kao prvo, mora se imati na umu da mi ne možemo biti Amerika i u sebe uvlačiti značajan dio svjetske štednje, ali ipak mi možemo bar ono što imamo bolje koristiti, a mnogo toga kod nas je nedovoljno, pa čak i potpuno neiskorišteno. Najočitiiji primjer može se vidjeti u bezbroju potpuno neobrađenih poljoprivrednih površina. Te površine mogli bi biti osnova značajne zaposlenosti nezaposlenog stanovništva, izvor egzistencije onog bezbroja nedovoljno zaposlenih, a k tome nekakvo nadahnuće brojnih novih inicijativa kojima bi se

obogatilo naše prehrambeno tržište i da se upravo tu počinju pojavljivati neki novi, a kod nas manjkajući oblici međusobnog povezivanja proizvođača.

Ništa manje značajan je problem zapuštenih industrijskih objekata koji su nekada bro-dili po uzburkanom domaćem i svjetskom tržištu te, kako se to još uvijek kaže konzerva-tivne industrije, a koja je u toku procesa pretvorbe i privatizacije sistematski uništavana kako bi se stvorio prostor djelovanju novih bogataša koji nisu gotovo ništa napravili osim što su to financijski iskoristili, međuostalim i u trgovini građevnim zemljištem i raznoraz-nim oblicima špekulacije s čime je potpuno satrto poduzetništvo koje je postalo jednom od glavnih pokretačkih snaga gospodarskog razvitka.

Onome tko je imao prilike sve to da vidi mučno je o tome govoriti, a posebno pisati stoga ću, ne nabrajajući mnogo tome sličnog, sve to ostaviti zaboravu iako je tu ucrtana tragična slika izrastanja ove naše nemoćne ekonomije. Pokušati ću nešto više reći o našem bankarstvu kojeg posebno verzirani istraživači, među koje u svakom slučaju spada i Gordan Družić smatraju glavnim instrumentom pljačke i devastacije hrvatskog gospodar-stva. Iako su sve činjenice koje on navodi nedvojbene, a ja ih ovdje ne bi ni navodio, jer je to opsežna tužna slika besmisla koji nas je mnogo koštao, ipak sam skloniji ocjeni da se u toj devastaciji hrvatskog gospodarstva radilo o nekoj lisičinoj strasti da se nekakve neban-karske lisice kao strvinari koje su nanjušile kapital dokopaju plijena. Stoga su i same banke kao moćan faktor koji vlada kapitalom postupno bivale razvaljivane, pa kao takve i same postajale krvnik koji za tuđi račun rade i ono što nisu namjeravale. Bilo je tu i nezamislive prisile koja je poprimala osobine difamacije i uništenje svakog onog tko bi joj se opirao. Kad sve ovo iznosim ne gubim iz vida činjenicu da se tu među bankama pojavio i priličan broj varalica dok se ipak većina tih naših banaka i banica trudila da asistira toj našoj privredi u nevoljama. Ni tu tragikomediju ne bih ovdje opisivao iako sam neke drame neposredno pratio. Uz ostalo o tome sam napisao opsežan tekst s tim da sam ga jedva jedvice, kao milosrđe časopisa Banka, objavio nakon skraćivanja teksta na čemu su oni insistirali, a da tekst na engleskom nisu ni objavili. Potom su poput don Bazilija iz Sevilj-skog brijacha šapatom proširili objedu da sam sve to napisao po narudžbi. Ni danas ne vjerujem da je to mogla biti samostalna odluka redakcije časopisa Banka i da tu nisu upleteni prsti pravog vlasnika časopisa jer ipak radilo se o tekstu jednog istaknutog sveučilišnog profesora s iskustvom visokog funkcionara u bankarstvu.

Oni imalo informiraniji znati će da se radilo o Dubrovačkoj banci koja je u onoj neka-dašnjoj dubrovačkoj totalnoj krizi uspješno djelovala i bila likvidna dok na nju nisu naletjeli strvinari i iskasapili je, a i za to su poreski obveznici morali platiti veliki danak.

A nije to jedini primjer slamanja u bankarstvu svih onih dobrih osobina koje su nam ostale iz perioda prije raspada Jugoslavije u kojem su one pokušavale odigrati ulogu solidnog financijskog servisa privrede i u toj funkciji djelovale tržišno i pod zavidnim nadzorom Narodne banke i to njenih tadašnjih republičkih centrala koje su taj nadzor obavljale koristeći mehanizam kredita za likvidnost kojeg su pažljivo odmjeravale. Tako su 62 banke u Hrvatskoj pokrivale cjelokupni teritorij republike i sve manje više bile stabilne iako se zemlja kao cjelina već nalazila pred rasulom zbog investicijskog ludila koji je financiran umjetnim formiranjem akumulacije i sve većim zaduživanjem u inozemstvu iz onog beskrajnog kreditnog izvora eurokredita čije su kamate tijekom vremena poletjele nebu pod oblake, a Jugoslaviji sve to na kraju postajalo nedostupnim.

Ali da se sva ta zbivanja shvate bilo bi potrebno dobro proučiti povijest razvitka onda-šnjeg bankarstva koje je izraslo nakon brojnih njegovih reorganizacija, a isto tako i povijest ondašnje investicijske politike koja ni u jednom trenutku nije bila postavljena na solidne

temelje nego stalno bila predmet distribucije, međusobnih svađa i inflatornog napuhavanja, pa kao takva, što je najcjelovitije opisao pokojni profesor Vladimir Pertot, odvucla zemlju u duboku krizu prethodno uništivši ogromni kapital kojeg su stjecali naši gatarbajteri, a ostaci tog blaga pobjegli sakriveni u inozemstvu gdje su do dana današnjeg i ostali uključujući se u investicijske tokove razvijenog svijeta, a da mi ništa čime bi to neutralizirali nismo smislili, a kamoli pokušali napraviti.

I to je značajna činjenica koja govori o tome kako je slomljena naša financijska poluga. U tijeku ovih naših godina dok smo slagali sve veće brdo inozaduženosti koje je doseglo cca 28 milijardi dolara mi smo razasuli svijetom iznos koji je nedvojbeno veći od tog inoduga. Bijeg te naše štednje koja se sklonila u inozemstvu otpočeo je davno, a mi umjesto da ga destimiramo poticali smo ga najprije gangsterskim operacijama naših financijskih inženjera, zatim galopirajućom inflacijom kojoj se nije vidjelo kraja i na kraju izazivanjem smišljenog nereda u našem bankarskom sustavu.

Precizne kvantifikacije nije moguće izračunati, ali uvjeren sam da će svaki pedantniji analitičar biti u stanju zaključiti da Hrvatskoj nije bio potreban dodatni kapital strane provenijencije osim u onim slučajevima kad se radilo o tehnološkom povezivanju sa najnaprednijim svjetskim nosiocima tehnološkog progresa, a vlastitim sredstvima bila u stanju financirati svoj razvitak uz uvjet da za taj razvitak ima solidno razrađenu stratešku osnovu, a sve tvrtke usmjeri na oslonac na vlastite snage inspirirane inovacijama i kvalitetnim marketingom kojim bi afirmirala svoj brand.

Naše financijske mogućnosti koje smo šakom i kapom rasipali navedenim ni izdaleka nismo u potpunosti naveli. Tako na primjer u opisu tog rasipanja ili blaže rečeno neekonomskog ponašanja nismo naveli neracionalnu politiku korištenja naših deviznih rezervi pa i cjelokupne naše inozemne aktive. O svemu tome pred dvije godine opsežnu elaboraciju iznio je Nikola Šimetin u svom radu koji je pod naslovom *Redefiniranje ciljeva gospodarske politike, instrumenata i uloge institucija gospodarskog sustava*, objavljen u Biblioteci Liberalne stranke. U tom radu on je dokazao da je provođena politika "dovodila do potpunog podcjenjivanja vlastitih resursa, teške financijske krize, te poremećaja u financijskom sustavu i stagnaciji gospodarskog razvitka praćenog ekspanzijom nezaposlenosti i trideset tisuća stečajeva koji su paralizirali rad sudova." Posljedica svega toga je veliki robni deficit u međunarodnoj razmjeni koji doseže 20 % ostvarenog DBP-a, a to se po ocjeni istog autora moglo izbjeći. S tim u svezi ponovno iskrsava pitanje kolika je u svemu tome uloga politike čvrstog tečaja, a koliko drugih čimbenika ekonomske politike. Međuostalim, autor ističe da su kao prvo, banke zlorabile slobodu poslovne politike koju su dobile rastom učešća depozita u izvorima ali na štetu gospodarstva i to u veličini od približno 2 milijarde dolara, s čime je osakaćen gospodarski razvitak, stvorena pretjerana zavisnost od uvoza i onemogućeno povećanje zaposlenosti. Tome je umnogome doprinijela politika Narodne Banke koja je 1998. g., pored obvezne kunske pričuve uvela i obveznu pričuvu u devizama banaka s velikom participacijom inozemnih kredita u njihovoj pasivi što je banke dovelo u velike teškoće tako da su one još više izbjegavale ulaganja u gospodarstvo. U krajnjoj liniji visina inozemne pasive sve je više uvjetovana odlivom kapitala kroz inozemnu aktivu koja premašuje vrijednost pasive, a to je značilo da se sve više kupuje vlastiti kapital prethodno prodan po nižim cijenama. Ograničenja u raspolaganju sredstvima dosegla su vrijednost ukupnih ulaganja u gospodarstvo i to sve sa ciljem stvaranja deviznih pričuva, a time i obrane tečaja kune kao sredstva neutralizacije od inflatornih posljedica devalvacije s čime je dokazano da za druge metode sprečavanja inflacije mi ništa nismo znali iako je bilo očito da se to moglo postići racionalizacijom javne potrošnje koja je, kao što je već istaknuto kod

nas prenapunjala i stalno nanovo buja i povećava neproduktivnu potrošnju na domaćem tržištu a time i robni deficit. Uz sve to nije nepoznato da su zbog straha od nelikvidnosti zemlje i inozemni dugovi pretvarani u devizne pričuve s čime je ostvarivan efekt suprotan onom američkom i na toj transformaciji inodugova u devizne pričuve ostvarivan značajan gubitak zbog razlike u kamatama.

Do potpuno istih zaključaka došao je i Gordan Družić u svojoj knjizi "Hrvatska obratnica" koji, afirmirajući tezu da Hrvatska ima dovoljno vlastitog kapitala zaključuje da ukupna likvidna sredstva naših banaka obilno premašuju plasmane, pa ipak naše banke nisu u stanju svojom neto domaćom aktivom pokriti plasmane, nego se zbog monetarne regulacije moraju zaduživati u inozemstvu, i to sad dobrim dijelom kod svojih matičnih banaka u inozemstvu kojima smo te naše banke praktički darovali. O ovom potonjem nije bilo ni spomena u ovom tekstu jer pretpostavljam da je to dio jednog procesa koji u konačnici, ne bi smio dovesti do toga da te inozemne banke koje su ovladale našim bankarskim tržištem, sijeku grane na kojima ipak sjede.

Svim navedenim stvoren je jedan misaoni talog u kojem se potpuno zamutila slika valutnog tečaja kao spasonosnog sredstva poticanja izvoza i obuzdavanja uvoza, a da se pri tome i ne zapitkujemo zašto se tečaj ne devalvira bar za 20 %, jer je očito da malene tečajne promjene kod nas ne bi značile ništa. Međutim, odgovor je dobro poznat, samo smo se mi toliko sapleli, pa uz to postali potpuno nesposobni za poduzimanje mjera koje bi nas postupno dovele u stanje uravnoteženosti. Ali za takvu akciju potrebno je znanja i odlučnosti, a to bi se moralo prvenstveno izraziti u stvaranju povjerenja u naš cjelokupni sustav počevši od pravnog, pa posebno do onog financijskog, na kojem bi se morali zahuktati svi segmenti financijskog tržišta i to, kako onog novčanog do onog tržišta kapitala i to značajnijim razvitkom tržišta atraktivnih obligacija, različitih fondova, pa danas već i s razvojem dioničarskog tržišta, s kojim se naglo, a neuspješno, davno krenulo pa zastalo na nivou znatno ispod nivoa drugih tranzicijskih zemalja. O revitalizaciji naše umrtvljene industrijske proizvodnje da i ne govorimo jer to je tema već dodirnuti, a uz to sve više naglašavana u svim našim tiskovinama.

I kad se konačno pokuša sve zbrojiti, vidjeli bi da postoje značajne mogućnosti, a sve su one uslovljene cjelovitom strateškom koncepcijom i odlučnošću da se konačno krene novom stazom koja pretpostavlja zahvate na svim područjima društvenog života od kojih velik dio nismo ni spomenuli iako neke od njih posebno one iz nerobno uslužnog sektora mogu imati veliko značenje, a time olakšati nam provođenje mjera na sektoru robne proizvodnje omogućujući nam da kako tako prebrodimo velike obveze po otplati ino dugova koji u 2005. godini dosežu 3,5 milijardi dolara i 900 milijuna kamata, a otprilike isto toliko i naredne godine. Plač tu ne pomaže pa ni onaj za prolivenim mlijekom kojeg ipak moramo imati na umu da bi se vidjelo koliko smo zla i nevolja nanijeli sami sebi.

5. SUREVNJIVOST I NEZASITNA PROŽDRLJIVOST OSOBENOST MODERNOG BARBARSTVA

Juriš na sjecanje profita i to najčešće bez obzira na stomačni rizik i posljedice na klijentelu koja se time osakaćuje, pa nerijetko i uništava, osobitost je modernog sustava financijskih odnosa koji se vjekovima razvijao i svojom diversifikacijom, što se mora priznati, doprinio razvitku gospodarstva. Navedena tvrdnja pokušat će biti obrazložena u tekstu koji je nastavak prethodno, u časopisu Ekonomija/Economics, objavljena tri priloga.

Svi ti prilozi bez obzira na to kako su naslovljeni, nisu ništa drugo nego pokušaj sagledavanja diskretne strukture financijskih fenomena to jest svega onoga što se zbiva iza sjajne zavjese monetarnih fenomena, a opredjeljuje gospodarski razvitak i to kako u globalnim razmjerima i to prvenstveno financijskom dominacijom onih najmoćnijih, dok je pojedinačni razvitak još i pod utjecajem razboritosti gospodarske politike i inovativnosti, pa i radišnosti pojedinih gospodarskih jedinki koje do maksimuma koriste znanje i znanstvena dostignuća i time dosljedno poštuju principe ekonomike poslovanja, ne libeći se da se ogrebu o drugoga što je izraz endemske brutalnosti tržišne ekonomije.

Na svoj način ovo poglavlje ima neke osobine svojevrsnog rezimea, ne pretendirajući da on ovu tematiku iscrpljuje nego ju samo dopunjava i to prvenstveno naglašavanjem onih značajki sustava koji su u prethodnim tekstovima sadržani, a koji su po osobnoj prosudbi autora od posebnog značenja, a da se upravo te sudbonosne značajke najčešće zanemaruje ili podcjenjuje. To uostalom nije novitet ovog novog doba kojeg karakterizira snažna globalizacija i međuzavisnost nego je u raznoraznim oblicima dolazilo do izražaja i u prethodnim razdobljima, posebno u periodu nakon velike ekonomske krize nakon što se posumnjalo da se intervencionistička valutna praksa može nadomjestiti fiksnim valutnim odnosima premda su tu praksu ometala kako okoštala devizna ograničenja. tako i novonastale tendencije svjetskog tržišta koje su dovodile do toga da su oscilacije vrijednosti postale toliko snažne i nagle da se izgubio uvid u to koje promjene su rezultat unutrašnjih kretanja vrijednosti, a koje su posljedica vanjskih čimbenika.

Navedene činjenice od posebnog su značenja za malene izvozno nedovoljno sposobne, a uvozno zavisne zemlje kao što je i Hrvatska u kojoj još uvijek dominantno značenje ima stanovište da je valutni tečaj od prvorazrednog značenja i osamostaljeni čimbenik. Za čudo božje mi još ni to nismo sebi razjasnili iako je nedvojbeno zavisnost valutnog tečaja od internih gospodarskih odnosa, a isto tako da te gospodarske prilike nisu neko posebno hrvatsko prokletstvo poput onog mitskog prokletstva kralja Zvonimira, a jednako tako ni neki posebno hrvatski usud, nego posljedica neznanja, neodgovornosti i zapuštenosti koja dominira svim segmentima našeg sustava.

5.1. Nalik smo prestrašenoj ptici koja udara u prozirno staklo

Tema koje sam se prihvatio preopširna je da bi se mogla strpati u nekoliko nevelikih priloga. Štoviše ona je preopširna čak i uz pretpostavku da je čitatelj već dobro upoznat s onom javnom, a vrlo diverzificiranom financijskom scenom koju sam opširno opisivao u mojim knjigama i člancima, a čini je sustav kreditnih i nekreditnih odnosa, a konglomerat je – da spomenem samo ono glavno – raznovrsnih banaka, fondova, bezbroj financijskih posrednika i firmi vrijednosnih papira, zatim obligacijskog tržišta i dioničarstva sa burzama različitih vrsta, pa u krajnoj liniji i osiguravateljstava, s tim da je sve to isprepleteno i povezano s krupnim biznisom. Ali i pored te preopširnosti, pa i složenosti ovog razmatranja kojim se pokušava zaći iza one sjajne zavjese financijskih fenomena o kojima svakodnevno piše ne samo financijski tisak nego i onaj dnevni, pretpostavljam da je posebno danas, u ovim našim sadašnjim prilikama i neprilikama, koristan pokušaj raskrivanja svih onih odnosa i čimbenika koji u konačnici na sva kretanja snažno utječu, a informacije o njima i to u fragmentima mogu se pronaći samo u pojedinim komentarima, dok ih mi zanemarujemo ili možemo, i ne znamo. Stoga, pa makar i nepotpuno, diskretne odnose potrebno je upoznati da bi se shvatilo, ako ništa drugo, a ono bar obrise složenosti onih

tokova koji na svjetskoj sceni snažno djeluju razastirući svoj utjecaj širom globa, a uz to i da se odnosi koji se zbivaju u nacionalnim ekonomijama temeljito pretraže i međusobno usporede i utvrdi njihovo značenje, ne zanemarujući pri tome one svjetske odnose koje resi veličina i snaga dominacije. Bez toga sve bi se moglo svesti na priču o savjetima moćnog lava koji stonozi koju bole noge daje mudar savjet da se pretvori u pticu ili nekog drugog dvonošca, a da joj nije objasnio kako da taj savjet ostvari. A upravo to je kod nas čest slučaj. Naime, ljudi su čudan svijet koji je sklon da se zavora i pamet nekog govornika ili autoriteta mjeri dužinom jezika. Zar već to, bar kad je riječ o nama, koji se nalazimo u ruševinama ekonomije, moralnosti i politike nije dovoljno upozorenje da i zbog toga moramo utrošiti mnogo napora, pa i godina da dođemo – kao što je već pred nekoliko godina napisao Nikola Visković – na civiliziranu razinu. A mi i unatoč navedenom upozorenju vjerujemo da se jednim potezom, kao što je promjena deviznog tečaja kune, ili kamatne stope, pa čak i nekim drakonskim, zakonskim zabranama može stvoriti ozračje koje automatski u red dovodi sve one duboke tektonske sile koje kroje sudbinu gospodarstva premda se tu radi o uskomešanoj stvarnosti koja je plod međudjelovanja brojnih sastavnica i jednog kaosa strukture.

Zar već to, naš zadatak ne čini teškim i još težim ukoliko shvatimo da živimo u prilikama kad je naš financijski mehanizam nepotpun i onesposobljen i pati, kao što sam već davno obrazložio, od neuroplastičnog sindroma, te kao takav nije u stanju artikulirati i koordinirati djelovanje brojnih gospodarskih ćelija koje bi međusobno morale biti povezane poput ćelija ljudskog mozga. U toj situaciji nalikujemo, kao što reče Czaslav Milosz : “Prestrašenoj ptici koja udara u prozirno staklo i svjedoči da ne možemo živjeti u fantazmagoriji”. A to bi moralo značiti da se u naš govor mora vratiti zbilja, a time i smisao koji je nemoguć bez apsolutne polazne točke. (Vidi “Forum” br. 102 str.154).

Mi tu polaznu točku još nismo pronašli, a ona je očito u sveopćem marljivom radu, a u nikojem slučaju nije u distribuciji raznovrsnih povlastica.

Upuštajući se u ovu tematiku o diskretnoj strukturi financijskih odnosa moram napomenuti: Nisam i ne želim biti gospodar istine. Moje lutanje po rubovima hereze koje se odvija već godinama samo je pokušaj, možda katkada i drzak, da se osvrnem i na uobražene propovjednike koji nalikuju na onog spomenutog moćnog lava, pa premda se pozivaju na raznovrsne modele, pa i na Keynesa, zanemaruju da je svaki model shema koja ne uključuje mnoštvo dodatnih čimbenika na što je jasno upozorio Keynes ističući : “Kad se mijenjaju činjenice ja mijenjam svoje mišljenje, a činjenice se mijenjaju i to sve većom brzinom”. Svima koji to ne shvaćaju sve to izgleda kao kaos. Vode ih lažne predodžbe kao da je nekada u doba dominacije jednog centra, pa bio to onaj Aleksandra Makedonskog, Rimskog carstva ili Njemačke, a sada Sjedinjenih Američkih Država, sve bilo smirenije i da je nered nastao tek Bi- ili Multi-lateralizmom : Zapad – Istok, Kršćanstvo – Muslimanstvo, pa na kraju odnosima SAD – Kina, Indija, ili u odnosima ove trojke sa Europom, koja se kako to danas izgleda nalazi u krizi i pred recesijom što je tek jednim dijelom izazvano nesporazumima oko organizacije Evropske Unije, a umnogome nesporazumima oko politike Evropske Centralne banke koja uporno održava kako mnogi misle nisku kamatnu stopu, što drugi osporavaju, a da pri tome ne vode dovoljno računa da monetarne prilike u svakoj zemlji zavise ne samo od kratkoročne kamatne stope nego također od deviznog tečaja i što je za nas nepojmljivo, od prinosa na dugoročne obligacije, s tim da obligacijski prinos ima u EU zoni veće značenje od kratkoročne kamatne stope. (Vidi o tome širu elaboraciju u The Economist od 16.07.2005.)

Ne uvažavajući te i slične značajne promjene i probleme koji još ni izdaleka nisu potpuno sagledani, politički recepti, što je kod nas izrazit slučaj, moraju biti loši, a onaj tko ih potpisuje mora da je nekompetentan ili nam se izruguje. A time se na mnogo mjesta propušta odgovoriti na glavno pitanje kako generirati posao. Autizam Europljana, samozadovoljstvo Amerikanaca su pojava koja uzimlje maha, a to isto samo s drugačijim izrazom razvija se u Kini i Indiji i rastire svijetom ne mimoilazeći Japan, a ni one na rubu gladi.

Treba li pričati o njima? Je li već kasno za Europu za koju se već davno govorilo da ju je zahvatila euroscleroza, što se kasnije pokazalo netočnim, pa je Europa krenula naprijed, sve dok je nisu počeli pritiskati nove činjenice o kojima, kako se čini, nije povelu dovoljno računa. O svemu tome moralo bi se razmišljati jer je sve to povezano i s nama, s tim da bi kod nas tek trebalo detaljno prostudirati naše mogućnosti i našu ekonomsko političku praksu vodeći računa o tome da smo mi tek ljuska u uzburkanom moru? Jesmo li mi Hrvati određeni da budemo veliki gubitnici nesposobni generirati zdrav i visok rast? A tu se postavlja pitanje i socijalnog modela jer svaki model nije podesan za visok i brz rast. Tu tezu potvrđuje njemački slučaj u kojem ta zemlja bilježi rekordan izvoz i profit, ali ipak nije u stanju garantirati zadovoljstvo svog radništva. Zbog toga svjesni su da se nešto mora poduzeti tim više što predviđaju da će u roku od deset godina zbog utjecaja konkurencije dva milijuna radnika postati suvišno, pa kao jedino rješenje vide u obrazovanju visoko tehnološki educirane radne snage koja bi bila u stanju inovativno i brzo stvarati dodatnu vrijednost. (Vidi o tome tekst u International Herald Tribune od 9-10.07.05. "Retooling the knowledge factory"). Da ovdje ne pišem o drugim velikim ekonomskim silama pa ni o Americi koja i uz enormni trgovinski, platni i budžetski deficit vlada svijetom oslanjajući se na mobilnost zaposlenika koja djeluje kao centrifuga, a isto tako i na imigracijski melting pot, s tim da je prvo i drugo za nas nepojmljivo i čudno. Što mi onda radimo i o čemu uopće razmišljamo? O manjci, zaboravljajući to da nam je Bog ili priroda već i previše udijelila, tako da je malo tko mogao i pretpostaviti da će Hrvatska koja je oduvijek izrazito suficitarna svojim nerobnim prilivima, a znatno manje od toga uvezno zavisna, dospjeti u stanje u kojem se već godinama nalazi. O tome treba razmisliti jer Hrvatska premda izrazito nekonkurentna mogla bi biti vrlo prosperitetna zemlja. Sve ovo pišem u vjeri da će se to i dogoditi ukoliko umjesto laprdala na pozicije dođu oni koji hoće i znaju, s tim da shvate da se moraju osloniti na čestite znalce koji su bez posebnog materijalnog interesa spremni izgorjeti na tom poslu. Prezasićeni smo političkim karikaturama koje se samozadovoljno ponašaju, a de facto misle o svojim foteljama i beneficijama.

5.2. Kako otkloniti prozirno staklo i pustiti pticu u slobodan let

Prozirno, ali kod nas dovoljno zamućeno staklo onemogućuje da se vidi ono što je iza njega diskretno skrito, a to je ta diskretna struktura o kojoj mi i ne vodimo računa, pa ne vidimo mogućnosti i opasnosti koje se u njoj kriju. Tako je uostalom i naslovljen prvi prilog kojeg slijedi drugi prilog sličnog naslova *Iza sjajne zavjese monetarnih fenomena*, poslije kojeg slijedi treći prilog kojeg sam naslovio tekstem iz jedne pjesme Arsena Dedića – *Što sve nismo poduzeli da nam bude gore* – u kojem bez prekanja po našem smrdljivom smetlištu pokušavam skrenuti pažnju na našu kuknjavu o našim manjkovima i deficitima, a da nikako sagledamo da je to stanje uzrokovano našom manijom traženja jednostavnih rješenja zaobilazeći time činjenicu da su svi ti naši problemi tek izraz mnogobrojnih, međupovezanih i međuzavisnih odnosa koje mi gubimo iz vida osim kad ih koristimo u pukim nabranjanjima. Uglavnom ih ostavljamo po strani kad se zalijepimo za neko od

čarobnih rješenja među koja spada očiti raskorak između galopirajućeg uvoza i sve izrazitije izvozne nemoći, pa se kao spasonosno rješenje nudi devalvacija, dok neki propovijedaju uvozna ograničenja ili pak izvozne stimulanse Posljedica takvog rezoniranja, jer se ne sagledava što je uzrok, a što posljedica, jest osjećaj nemoći koji nas gura u ništavilo i nemilosrdne čarke političara koji se međusobno preganjaju, u pravilu, oko distribucije nekakvih prava za koja ne postoje izvori sredstava, osim u povećanju nameta i zaduženosti prema inozemstvu, ili pak u rezanjima pojedinih rashoda s kojima se privreda kao i pojedinci već navikla. Institucije financijskog sektora koji je najmračnija zona indolentnosti to i ne dodiruje osim u iznimnim slučajevima kad se on pokuša osjetiti organskom sastavnicom gospodarske cjeline iz koje i sam vuče sokove potrebne za vlastito djelovanje. Politika je upravo na tu međupovezanost bankarstva sa njenom klijentelom izvršila nemilosrdan atak, i to da se kao s kockicama za igru poigrala s bankama dajući ih budzašto tobožnjim dokapitalizatorima prepuštajući njihovu klijentelu propadanju u paklenim mukama, a društvenu cjelinu u nezamislivoj nezaposlenosti. Krivac svega toga dobro je poznat, a prikrio se mnoštvom velikih i malih bogatuna koji su to bogatstvo stekli u nacionalnoj drami iz koje nas tobože oni danas izvlače. I time je uz ostalo izvršen samoubilački prevrat kojim su naše banke potpuno izmijenile svoje funkcije i umjesto da budu klinike koje bi istraživale najpovoljnije modalitete pokretanja, transformacije, pa i resekcije malignih tumora u strukturi imovine svoje klijentele, oslobađajući tako kapital zarobljen u raznoraznim nelikvidnim oblicima, pretvorene u nemilosrdne kamatare. I ova tema tek usputno se ovdje nametnula tek kao jedan fragment opisa našeg rastućeg smetlišta iz kojeg ne znamo kako se izvući. Ovu žalosnu temu koja zaslužuje najveću pažnju ovdje sam tek dodirnuo, ostavljajući je za kraj svjestan toga da je ona za današnje stanje naše svijesti svetogrдна s čime bi na sebe navukao lavež zadržanih pobornika tobožnje profilerske ekonomije koji nikako da sagledaju da se profit ne stvara pljačkom i uništavanjem, nego samo razvijanjem nove konkurentne proizvodnje.

U ovom društvu sazdanom na tom vjerovanju teško može prodrijeti i pomisao sadržana u knjizi Jonasa Ridderstalea i Kjela Nordstroma *Funky Business*: "Novi će šampioni biti generatori bez kapitala, a gubitnici kapitalisti bez ideja". A za shvatiti tu misao potrebno je ako ništa drugo prostudirati knjigu Adolfa Dragičevića *Doba kiberkomunizma*. Ta misao sadržana je i kod Marxa, ali samo ako se njemu pride bez opterećenja, skidajući s njega sve ono blato koje je na njegovu misao nanijela azijska praksa komunizma koja s Marksom i komunizmom nema nikakve veze osim što se time samo prikivala diktatura samouvjerenih, a bezobzirnih političara da sve znaju pa mogu i Boga uhvatiti za bradu.

Ovaj tekst se na sve to nadovezuje, a nosi naslov *Lagadska akademija i njeni nasljednici*. Kako ima bezbroj onih koji nikada nisu ni čuli za Lagadsku akademiju, već u uvodu naveo sam da je po mojoj prosudbi za razumijevanje naše tragikomedije poučniji Guliverov obilazak kubikola te akademije od prekapanja naših takmičarskih skladišta objavljenih i neobjavljenih mudrolija čiji se autori skandaliziraju kako to da državni upravljači ne koriste njihove savjete. Primjeri koje iznosim, uz moje usputne opservacije povezane s nama, smišljeni su prvenstveno zbog toga što se kod nas zanemaruje kompleksan gospodarski, pa i politički, ne samo naš nego i svjetski vrtlog u kojem se može snaći samo znanost neopterećena teorijskim shemama i modelima, a uvažava da se u svakom segmentu, kao što je to svojevremeno istaknuo znanstvenik Miroslav Radman, radi o širokoj lepezi sastavnica, odrednica i silnica i bezbroj njihovih katarzi i vitalnih izbojaka gdje sve - kao što sam već nekoliko puta naveo - prodiere jedno kroz drugo i prožima se. Samo tako, ponovit ću, fokus pozornosti može se premjestiti od egzogenog i usmjeriti prema beskrajnom potencijalu međupovezanosti. Istinska dijagnoza stanja bezbroj fakata jedini je put koji nas iz naše

babilonske zbrke pojmova može dovesti do izlaza. Od trubakanja u prazno, što je naš slučaj, jerihonske zidine legendarne gluposti neće pasti, niti se srušiti same od sebe.

Godine, kao što vidimo prolaze, a mi u beznađu, a sve nam je već obećano, a to bi moralo značiti da su nam potrebne temeljite pretrage tog bezbroja čimbenika koji se isprepliću. Jer, nije sve uzrokovano samo jednim, dva ili tri čimbenika nego mnoštvom, od kojih su neki skriti, a krivi odabir može biti vrlo štetan.

Sve što je navedeno, može biti jednostavnije izraženo, i to tako da bi istaklo da se kod nas primjenjivani model stalnog sjeckanja i dodavanja pokazao potpuno neuspješnim. Cjelokupni naš prostor ostavljao se u prljavštini koja već kao takva, ne samo da je onemogućavala slobodan let zastrašenoj ptici, koja se u toj prljavštini i smradu gušila, i tako potpuno onespособljavala za uzlet kojim bi se provukla kroz neku rupicu.

Naš prostor bio je premalen da bi se kroz njega proširila kakva takva prozračnost, i tako smanjila zagušljivost, kao što je tako, na primjer, slučaj u Kini ili u Indiji, pa i nekadašnjem Sovjetskom Savezu koji je na kraju kolabirao nakon što je prevaljujući teret na milijunske mase iscrpio taj prostor, pa onda otkazao njegov nervno-komandni sustav kojeg sam nazvao paraneoplastičnim sindromom. Zbog toga je taj sustav izgubio sposobnost koordinacije i artikulacije, pa je neizbježno morao kolabirati. Kina, nasuprot tome, koja je u snažnom gospodarskom uzletu, još ni izdaleka nije iscrpila svoj raspoloživi prostor. Ona taj prostor ima, u gotovo nepreglednoj masi stanovništva, koje još uvijek živi u krajnjem siromaštvu, pa je spremno pobjeći iz te bezizlaznosti na rad u gradove, i raditi za nepojmljivo niske nadnice. Upravo time, Kina je stvorila mogućnost velikog jeftinog izvoza kojem se ni Amerikanci ne mogu oduprijeti zbog svojih posebnih interesa, koji su izraz američke profilerske računice. A zar sve to ne pokazuje da je svaka zemlja posebnost što u svakom slučaju moraju imati u vidu male zemlje koje u pravilu govoreći nisu u stanju podnijeti devalvacijsko inflatorni udar, raspršujući ga kroz veliki prostor, pa im stoga, kao najprikladnije rješenje ostaje, sveopće sređivanje unutrašnjih prilika, kako bi na taj način povećali konkurentnu sposobnost cjelokupne privrede, što je za nas, kao ličnu kućanicu, prenaporno. Stoga mi izbjegavamo temeljite pometačine koje se najčešće svode na puko dizanje prašine ili podmetanje prljavštine pod tepih, a s time se ne stvara prozračan prostor za uzlet one Miloszeve ptice, kao ni pregledan putokaz, za nama, itekako potrebno restrukturiranje i reindustrijalizaciju na modernijim temeljima. Uostalom, na tome se zasniva ideja koju smo već iznijeli spominjući Mihaleka koji je ukazujući na potrebu jačanja konkurentne sposobnosti cjelokupnog gospodarstva, umjesto jednostranog stimuliranja izvoza, izazvao otpor pobornika deprecijacije, a da nije pokazana nikakva sklonost traženju rješenja koje bi omogućavalo povećanje opće konkurentnosti naše privrede. A to nehtijenje je i razumljivo jer najlakše je živjeti na uvozu, švercu ili pak trgovinom građevinskim zemljištem, koje je postalo izdašan prihod naših novih sanatora.

Samo po sebi moralo bi biti jasno svakom pismenom ekonomistu da s navedenim ni izdaleka nije iscrpljena naša tema. Uz ostalo, ovdje bi trebalo barem spomenuti nedoraslost našeg financijskog mehanizma koji je uz sve samoreklamiranje do danas ostao sakat jer se nije razvio pouzdan nadzor, a ni sve komponente novčanog tržišta koje bi omogućavale koverziju nedovoljno likvidnih sredstava u likvidne o čemu sam i ja pisao, a dr. Ivan Lovrinović o tome napisao svoju doktorsku disertaciju i objavio posebnu knjigu na što nažalost nije obraćena gotovo nikakva pažnja. Tek u odnosima Narodne banke s poslovnim bankarstvom učinjen je prvi korak u tom pravcu, s tim da se ni do danas nije prenio na odnos banaka i gospodarskih subjekata. Kad se svemu tome doda odnos tih naših banaka s inozemstvom kojim se na najneracionalniji način koriste devizne rezerve, upotpunjuje se

slika o žalosnom odnosu prema našoj nezanemarivoj štednji građana koja je mogla odigrati značajnu ulogu u našem razvitku koji je i pored rasta inozaduženosti nizak i niži od stopa rasta drugih tranzicijskih zemalja.

5.3. Veleban uspon svjetskog bankarstva uz istovremenu degeneraciju njegovih osnovnih funkcija

Vrijedilo bi truda napisati povijest bankarstva koje se razvilo na temelju najrazličitije razmjene različitih prava koje je popimalo i odvratne razmjere, među ostalim i one u kojima dužnik u nevolji, kao nadoknadu prodaje vjerovniku svoju djecu na kojoj se ovaj pedofilski zadovoljavao. Istina to je povijest stara već tri, četiri tisuće godina o čemu postoje sačuvani brojni artefakti koje sam već davno imao priliku razgledati na posebnoj izložbi u Parizu. Ta praksa kao što se može vidjeti ni danas nije nestala premda je zakonski za razliku od one davne prošlosti postala nedozvoljiva. Nemam snage tu dugačku povijest detaljnije istraživati i opisivati premda sam i takvih ambicija svojevremeno imao, pa podosta o tome i napisao posebno u knjizi *Svjetski financijski vrtlog* u kojem je podosta napisano o razvitku i epohalnom značenju razvitka mjeničnog prometa posredovanog od banaka s čime je sve snažniji prodor elemenata transferibilnosti i negocijabilnosti u financijske odnose u mnogome potisnuo sistem krutih založnih odnosa. Pri tome, tu je prikazana i dugačka povijest raznovrsnih financijskih odnosa koji se snažno razvijaju od 14. stoljeća, a neki i znatno ranije. Štoviše ilustriran je taj razvitak na primjeru talijanskih bankarskih kuća među koji su bile one iz porodice Bardu, Perucci, Acciaiuoli, koje su krahirale u 15. stoljeću, a neke od njih imale petnaestak ogranaka od Londona do Cipra te transakcije obavljale od Atlantika, Baltika pa do Levanta. Istovremeno je pokojni profesor Antun Šokman pisao povijest bankarstva na području Hrvatske, ali njega kao i mene u tim namjerama da napišemo cjelovitu povijest bankarstva omele su novonastale ratne prilike. Međutim iz onog što je napisano jasan je proces razvitka u toku kojeg se ti vjerovnici, a de facto zelenaši pretvaraju u pljačkaše sirotinje i šire područje svog djelovanja najprije kao money changersi, a usporedo s time u transferne posrednike i zarađuju na razmjeni kovanica. Zatim se pretvaraju u ortakluke i privatne institucije pod nazivom banke koje znalački procjenjuju mjesta i zone razvitka trgovine, posebno one pomorske podvrgavajući se vladarima i crkvi koja je u srednjem vijeku, posebno u doba renesanse imala ogroman utjecaj na sve pa i na bankarstvo posebno u odnosu na lihvu i kamate, a vladari odobravajući licence u nadoknadu za obilne kredite kojima su oni financirali ratove pa time i mudre bankare odvodili u propast. Interesantne primjere o snalažljivosti tih bankara imamo posebno za talijanske bankarske porodice iz Italije – Piza, Firenca, Đenova i Venecija – s kraja 14. tog i 15. tog stoljeća koje je briljantno obradio Raymond Roover u opsežnoj knjizi: “I Libri segreti del Banco di’ Medici” napisanoj na osnovu originalnih dokumenata pronađenih u arhivima Firenze. Interesantno je među ostalim i to kako su se oni deklarirali da bi izbjegli kamatna ograničenja naglašavajući “Cambium non e mutuum”.

Uz te podatke mnogo toga poznato je o razvitku bankarstva Hanzeatskog područja na kojem se razvila snažna trgovina i novčano posredovanje, pa na osnovu toga razvilo snažno njemačko bankarstvo s centrom u Hamburgu, iz kojeg su potekla poznata bankarska imena koja se potom selila i u Englesku koja je postala prva bankarska sila iz koje je se, također, seobom razvilo američko bankarstvo i dioničarstvo čija perjanica bio je Junius i još poznatiji Pimpermont Morgan.

Interesantno je barem spomenuti da su i ti takvi bankari pridavali veliku pažnju unapređenju života u svom kraju, posebno u razvitku kulture i umjetnosti. pa čak u pojedinim slučajevima prihvaćali suvlasništvo gradova i provincija, a time i striktno određene obveze financiranja dotične sredine u čemu je najrepresenzativniji primjer bila banka "Monte de i Paschi" iz Siene. Poznato je da su najpoznatiji monumentalni spomenici i zdanja Firence najvećim dijelom zasluga porodice Medici i Medici banke. Na svoj način suodgovornost za razvitak sredine u kojoj djeluju pokazivale se manje više sve ugledne banke osim takozvanih financijskih inženjera koji su se pojavili kao gljive poslije kiše u zemljama tzv. tranziciji gdje je došlo do procvata divljeg kapitalizma u toku kojega je uz ostalo izvršen prevrat koji ga je potpuno odvojio od problema njegove gospodarske klijentele, a uz to ništa nije napravio u pravcu stimuliranja štednje koja je dobrim dijelom ostala u inozemnom azilu dok je ono što je s neba palo kod kuće dobro ukamaćivano, dok je drugi dio uz sramotnu kamatu polagan u inozemstvo i služio kao kontrapart za uzimanje skupih kredita.

I to je neko naše prokletstvo koje nas tjera među masu prosjaka na čemu najrazvijeniji mogu orgijati do besvijesti podučavajući nas da nam banke nisu ni potrebne jer to su po njihovim mjerilima bančice koje ionako svugdje u svijetu gutaju veliki. Sve to bila bi smijurija da nije tragedija koja se nadovezuje na obilje promašaja i neodgovornosti, pa i pljačke koja asocira na novonastale ruske oligarhe koji su se kao bogatuni brzo uklopili u društvo bogatih i stavljeni pod moćnu zaštitu.

O tome o našoj bankarskoj tragediji i kod nas ima nekoliko izvrsnih elaboracija, posebno u radovima Gordana Družića, kao i u već spomenutom radu Nikole Šimetina, tako da nema potrebe o tome ovdje raspravljati jer bolje bi bilo o tome i ne razmišljati pa ni trovati želudac, premda je to posebno značajno jer, "ajme majko", sve to pada na pleća građana koji hrane ovakvu nesuvremenu, prezaduženu Hrvatsku koja i pored značajnih resursa ne uspijeva da se uspješno razvija.

Kad se već sve što je iz starog socijalističkog sustava ruši u ognju poput Sodome i Gomore, trebalo je u vatri spaliti one 62 banke koje su u Hrvatskoj postojale u bivšoj državi, i u pravilu govoreći besprijeorno obavljale svoje depozitno kreditne funkcije. Osobno sam dobro upoznat s djelovanjem svih tih banaka jer sam neko vrijeme bio generalni direktor Centrale Narodne Banke koja je imala potpun nadzor nad njihovim poslovanjem, a zatim i kao guverner Narodne banke Jugoslavije, a potom i predsjednik Izvršnog Vijeća Sabora. Kao takav mogu dokazati da sve greške u zamašnim investicijama nisu povezane s njima nego politikom koja je u to vrijeme izražavala takmičarsku jurnjavu republika, dok su te tobože bančice gasile vatru i osiguravale tokove proizvodnje na čemu bi im svaki čestiti znalac morao čestitati.

Sve netom navedeno o našim bankama bit će od mnogih shvaćeno kao ditiramb prošlosti kao što je svojevremeno shvaćena moja obrana Dubrovačke banke koja je uz ostalo pokušala nenaplative kredite upropaštenih hotela pretvoriti u svoja učešća što je proglašeno svetogrđem da bi zatim to isto dozvolili kojekakvim dokapitalizatorima s čime obnova i razvitak nije ubrzan nego usporen, a mnogošto razgrabljeno da bi nam tek zagrobno, na drugom svijetu bilo bolje.

Dok o svemu tome govorim, ne želim ovdje posebno spominjati da su se, u periodu divljeg kapitalizma koji se razvio u razdoblju tranzicije, u poslovanju naših banaka pojavili odnosi zloupotrebe, pa i pljačke. No, to je poseban problem povezan s potpunim odsustvom društvenog nadzora što je uzelo širokog maha u cjelokupnom hrvatskom gospodarstvu.

Međutim, kad plediram za usku povezanost interesa banaka sa interesima njene klijentele, tada je potrebno barem spomenuti, da nije bila puka izmišljotina ideja o bankama

udruženog rada jer su se slične ideje pojavljivale i mnogo ranije. Tako na primjer, i stotinjak godina ranije, dakle u doba modernog, a ne srednjovjekovnog bankarstva, susrećemo teoretičare koji zastupaju gledište da prvenstvena uloga banaka ne bi trebala biti profit nego interesi njene klijentele, pa povećanje dioničarske dobiti nije glavni cilj, nego su to socijalni ciljevi, čime bi banke postajale zajedništvo građana koji posluju s njima. Po tom gledištu, one bi postajale, *citizenship*, što građani u suštini i jesu. O tome je još 1902. godine pisao John P. Davis u svojoj knjizi *Corporations*. Neke znakove pojavljivanja takvih odnosa mogu se sresti i u nekim velikim današnjim korporacijama koje ne zanemaruju socijalne funkcije kako bi se njihovi interesi povezali s interesima građana.